

NUTUKTA AZINLIKLAR MESELESİ VE ATATÜRK'ÜN AZINLIKLAR HAKKINDAKİ GÖRÜŞLERİ

SUAT AKGÜL

GİRİŞ:

Osmanlı Devleti 17. y.y.'dan sonra çeşitli bakımlardan zayıflamaya başlarken, devrin bazı büyük devletleri İmparatorluk topraklarını parçalayarak paylaşma yarışına girmişlerdir¹.

20. y.y.'ın başlarına kadar değişik şart ve şekillerde devam eden bu paylaşma yarışında, devletin bünyesindeki azınlıkların büyük devletler tarafından bir araç olarak kullanıldıkları ve kışkırtıldıkları bilinmektedir. Gerçekten de "azınlıklar konusu büyük devletlerin Türkiye'yi paylaşmalarında kullandıkları araçtan başka birşey değildi"².

Azınlık kelimesi Temel Türkçe Sözlükte; "1. Bir toplulukta sayı veya özellik bakımından diğerlerinden az olan 2. Bir memleketin hâkim unsurlarına göre sayıları az olan ve kendilerini ayrı bir milletten sayan topluluk" olarak ifade edilmektedir³.

Mehmet Ali AYNİ Milliyetçilik adlı kitabında "Mahkûm Milletler" başlığı altında azınlıkları cins bakımından, Rumlar, Ermeniler, Bulgarlar, Sırp-lar, Karadağlılar, Hırvatlar, Yahudiler, Nasturiler, Keldaniler, Süryaniler ve Koçovalıklar olarak belirtmektedir⁴.

Lord Curzon da Lozan Konferansında yaptığı konuşmada Türkiye ile harbe girdiklerinde amaçlarının "Anadolu'daki Hristiyan azınlıkları himaye etmek, mümkün ise kurtarmak, Ermeniler'e yurt sağlamak" olduğunu belirterek,

¹ Ayrıntılı bilgi için bk. Y. Tekin KURAT, Osmanlı İmparatorluğu'nun Paylaşılması, 2. bsk. Ankara 1986 ve Lavrance EVANS, Türkiye'nin Paylaşılması (1914-1924) Çev: T. ALANAY, İstanbul 1971.

² Bk. İzzet ÖZTOPRAK, Kurtuluş Savaşında Türk Basını, Ankara 1981 ve Ali GÜLER, İşgal Yıllarında Yunan Gizli Teşkilâtları, Ankara 1988.

³ Temel Türkçe Sözlük, Tercüman Yayınları, İstanbul 1985. Ayrıca, Hidayet VAHAPOĞLU, Azınlık ve Yabancı Okulları, adlı kitabında azınlıkların "içinde yaşadığı toplumun genel yapısında, ırk, din, dil, kültür veya millet olarak ayrılan ve genel nüfusa oranla daha küçük toplulukları ifade ettiği" görüşündedir. (s. 5)

⁴ M. Ali AYNİ, Milliyetçilik, İstanbul, 1943, s. 293 vd.

Türkiye'deki himaye görmesi gereken azınlıkları Rumlar, Yahudiler, Asuriler, Keldaniler, Nasturiler ve özellikle Ermeniler olarak göstermektedir⁵.

Türkiye'deki Katolikler genellikle Fransa, İtalya ve Avusturya, Protestanlar İngiltere, Almanya ve A.B.D., Ortodokslar da Rusya tarafından himaye ediliyorlardı. Böylece Hristiyan azınlıklar büyük devletler tarafından kendi gizli maksatları için paylaşılmış bulunuyordu. Rusya, İstanbul ve Boğazlar ile Doğu illerini ele geçirmek için Ortodoks ve Gregoryan Hristiyanları kullanıyor; İngilizler, Ortadoğu, Mısır, Arabistan ve Irak'taki etkisini koruyup yaymada Protestanları alet ediyor; Fransa ise Çukurova, Lübnan ve Suriye'deki çıkarları için Katolik ve Gregoryanları kullanıyordu.

Büyük devletlerin bu şekilde bazı azınlıkları himaye etmeleri, onlara azınlıkların haklarını koruma bahanesiyle Osmanlı Devleti'nin iç işlerine karışma fırsatını veriyordu. Bu maksatla büyük devletler, Osmanlı İmparatorluğu'nda etki sağlamak için veya "Avrupa'nın hasta adamı" ölünce onun mirasına konmak için birbirleriyle yarış ediyorlardı. Onun çökmesini hızlandırmak için İmparatorluk bünyesindeki bazı milletleri de kışkırtarak "milliyetçilik" akımını teşvik ediyorlardı.

Trakya'da Yunanlılar, Bosna-Hersek ve Bulgaristan'da Sırp lar ve Slavlar, daha sonra da Anadolu'da Rumlar ve Ermeniler, Ortadoğu ve Balkanları hakimiyetleri altına almak isteyen büyük devletlerin gizli veya açık yardımlarıyla bağımsızlık için mücadeleyle başlıyorlardı⁶.

İşte bu ortamda Mondros Mütarekesi imzalanmış azınlıklara büyük hak ve imtiyazlar verilmişti. Üstelik bu imtiyazlarda yetersizmiş gibi başta Rumlar ve Ermeniler olmak üzere bir takım azınlıkların Anadolu üzerinde yurt kurmaları için kararlar alınmıştı. Paris Barış Konferansı ve Sevr Andlaşmasında azınlıkların hamiliğini isteyen "güçler" uygulama sahası buldu. İzmir Rumlar tarafından işgal edildi. Anadolu'nun içerilerine doğru bir Yunan hareketi başlatıldı. Karadeniz'de de Pontus çeteleri bir Rum devleti kurmak maksadıyla faaliyete geçmişti⁷.

Aynı amacı taşıyan Ermeniler de Doğu'da bir Ermenistan için Türk topraklarını tehdit eder hale gelmişlerdi⁸.

⁵ Cemil BİLSEL, Lozan c. II., İstanbul 1933, s. 93.

⁶ Salahi R. SONYEL, "Büyük Devletlerin Osmanlı İmparatorluğunu Parçalama Çabalarında Hristiyan Azınlıkların Rolü", Belleten C: XLIX s. 195 (Aralık 1985), s. 651-652 ve A. GÜLER, a.g.e., s. 1 vd.

⁷ Nuri YAZICI, Milli Mücadelede Pontosçu Faaliyetler, Ankara, 1989.

⁸ Esat URAS, Tarihte Ermeniler ve Ermeni Meselesi, İstanbul 1987, s. 656 vd.

Bütün bu olumsuz şartlar M. Kemâl Paşa'nın 19 Mayıs 1919'da Samsun'a çıkmasıyla değişik bir çehreye büründü.

I. BÖLÜM

M. KEMAL PAŞA'NIN AZINLIKLAR HAKKINDAKİ GÖRÜŞLERİ

M. Kemâl Paşa'ya göre azınlıklar gayr-i müslimler idi. O'nun bu konu ile ilgili görüşlerini birkaç örnekle belirtirsek yeni Türk Devleti'nin azınlık politikasının da ana fikrini tespit etmiş oluruz.

O'na göre "Mister Wilson'un isteği, azınlıkların can ve mal güvenlikleri ve her türlü hakları ve gelişme imkanları için gereken herşeye, zaten öteden beri devletimiz ve milletimiz tarafından saygı gösterilmiş idi. Gerçekten azınlıkların Osmanlı Devleti ve milletin bağrından sahip oldukları ayrıcalıklar üçyüz yılı aşkın bir süreden beri fazlasıyla vardı. Şu halde bu sınırlama (Wilson'un 12. maddesi. S.A.) bizim için yeni bir şey değildir"⁹.

"Yabancı unsurların inançlarına ve törelerine hiçbir millet, milletimizden daha çok saygı göstermemiştir. Hatta denebilir ki, başka dinden olanların dine ve halkına saygılı olan tek millet bizim milletimizdir.

Fatih İstanbul'da bulduğu dini ve milli teşkilatı olduğu gibi bıraktı. Rum patrik'i, Bulgar egzarhı ve Ermeni kategigosu gibi Hristiyan dini başkanları ayrıcalıklı oldu. Kendilerine her türlü serbestliği bağışladı.

İstanbul'un fethinden beri, gayr-i müslimlerin yararlandıkları bu geniş ayrıcalıklar, milletimizin dini ve siyasi dünyanın en hoşgörülü ve cömert bir milleti olduğunu belirtir ve bunun en açık delilini oluşturur¹⁰.

"Osmanlı Devleti'nin son dakikaya kadar gösterdiği manzara şu idi. Memleket dahilinde bütün Hristiyan unsurlar, esas unsurun üstünde birçok istisna ve imtiyazlara sahip. Bu unsurlar, devleti mahvetmek için her türlü hususi teşkilata sahip ve haricin daimi teşviklerine ve himayesine mazhar. Devlet ve Hükümet ise bunu menetmekten âciz. Çünkü, bütün bu imhakâr teşebbüslerin dayanak noktası hariçte bir takım kuvvetli devletler idi. Hariçteki devletler hem bir taraftan dahildeki unsurları, devlet ve memleketi tahrip etmeğe ve bir takım istiklâllere meydana getirmeye teşvik ediyor, harekete getiriyor; bir taraftan da onların nam ve hesabına müdahale ediyor, çalışıyor ve bu suretle bütün dünya nazarında Osmanlı Devleti'nin hiçbir kıymet ve fazilet ve haysiyeti kalmıyor, devlet haysiyeti namına hiçbir şey kendisinde mevcut ka-

⁹ M. Kemal ATATÜRK, Nutuk, C. III. Başbakanlık Basımevi, Ankara, 1984, s. 172, Belge: 220.

¹⁰ A.g.e., s. 175

bul edilmiyor, adeta himaye ve vesâyet altında bir toplum gibi farz olunuyordu”¹¹.

M. Kemal Paşa'nın azınlıklarla ilgili görüşleri bu konulardaki uygulamalarıyla da kendisini göstermiştir. Özellikle Sevr'in reddedilmesi ve Lozan Andlaşmasında bunları görmekteyiz.

II. BÖLÜM

NUTUK'A GÖRE AZINLIKLAR MESELESİ

a) Erzurum Kongresi'ne Kadar Azınlıklar Meselesi:

1919 yılı Mayısının 19'uncu günü Samsun'a çıktığında ülkenin genel durumu ve görünüşünü anlatan M. Kemal, azınlıklarla ilgili olarak da şöyle düşünüyordu: “memleketin her tarafından Hristiyan azınlıklar gizli veya açıktan açığa kendi özel emel ve maksatlarını gerçekleştirmeye, devleti bir an önce çökertmeye çalışıyorlar”¹². Bunun için de İstanbul Rum Patrikhanesinde kurulan Mavri Mira Heyeti illerde çeteler kurarak gösteri, toplantı ve propagandalar yaptırıyordu. Yunan Kızılhaç'ı ve Resmî Göçmenler Komisyonu Mavri Mira Heyeti'ne yardımcı oluyordu. Yine bu Cemiyetin yönetimindeki Rum Okullarını, İzci teşkilâtları gençleri de içine almak üzere her yerde kuruluşunu tamamlıyordu.

Ermeni Patriği Zaven Efendi de, Mavri Mira Heyeti ile birlikte çalışıyordu. Ermeni hazırlığı da “tıpkı Rum hazırlığı gibi” ilerlemekteydi. Trabzon, Samsun ve bütün Karadeniz sahillerinde örgütlenmiş olan ve İstanbul'daki merkeze bağlı bulunan Pontus Cemiyeti hiçbir engelle karşılaşmadan kolaylıkla ve başarıyla çalışmaktaydılar¹³.

M. Kemâl Paşa, Rum ve Ermeniler'in bu faaliyetleri karşısında çeşitli kuruluş çareleri düşünüldüğünü ve bir takım cemiyetler kurulduğunu belirtmektedir. Özellikle Vilayât-ı Şarkiye Müdafaa-i Hukuk-ı Milliye Cemiyeti'nin faaliyetlerinden bahseden M. Kemâl, Ermeniler'in Müslümanlara gaddarca davranmış olduklarının ve Ermeniler'in kötülüklerinin belgelerle tüm dünyaya cemiyet tarafından duyurulacağını belirtmektedir¹⁴.

M. Kemal bu cemiyetin niyetini ise şu şekilde açıklamaktadır: “Cemiyetin kuruluşuna yol açan asıl sebep ve düşünce, Doğu illerinin Ermenistan'a verilmesi ihtimali oluyor. Tarihi ve ilmî olarak millî hakları savunmaya çalışıyor.”

¹¹ M. Kemal ÖKE, Ermeni Meselesi, İstanbul 1986, s. 221.

¹² M.K. ATATÜRK, Nutuk C. I., s. 1.

¹³ A.g.e., s. 1-2. Ayrıca ayrıntılı bilgi için bk.: A. GÜLER, a.g.e., s. 36, vd.

¹⁴ A.g.e., s. 3.

Ayrıca Karadeniz sahilindeki bölgelerde de bir Rum-Pontus Hükümeti korkusunun Trabzon ve Havalisi Adem-i Merkeziyet Cemiyeti'ni doğurduğu düşüncesindedir¹⁵.

Samsun ve dolaylarında Rum çetelerinin Müslüman halka saldırması ve zaten vasıtasız bırakılmış olan bölge yöneticilerinin yabancıların da işe karışmaları yüzünden hiçbir tedbir alamamalarının durumu güçleştirdiğini belirten M. Kemal, o bölgede millî teşkilât kurulmasına karar verdi¹⁶.

İşte bundan sonra M. Kemal'in Anadolu'da millî teşkilât kurmak için büyük bir faaliyet içinde olduğunu ve çeşitli telgraflaşmalar-yazışmalar yaptığını görüyoruz. Kendisinin bu faaliyetlerinden azınlıklarla ilgili görüşlerini anlamak mümkündür¹⁷.

İzmir, Manisa ve Aydın'ın işgal edilmesine, yapılan saldırı ve zulümlere, yeterince tepki gösterilmediğini düşünen M. Kemal, işgalcilere ve onların destekçilerine karşı nasıl hareket edilmesi gerektiğini 28 Mayıs 1919 tarihinde bir genelge ile yayınladı. Genelgede ayrıca "düzenlenen millî gösterilerde terbiye ve ağırbaşlılığın titizlikle korunması, Hristiyan halka karşı saldırı, gösteri ve düşmanlık gibi tavır ve davranışlardan sakınılmasının zaruri olduğu" belirtildi¹⁸.

Bu genelgenin bazı yerlerde yersiz korkularla uygulanmadığını eleştiren M. Kemal, "miting sırasında Rumlar'ın uygunsuz davranışlarda bulunabileceklerinin, miting heyetinde Rumlar'ın bulunmalarının ciddiyetsizliğe ve gevşekliğe delil sayıldığı, bunun da elbette İstanbul ve düşmanlar için pek değerli olduğu" görüşündedir¹⁹.

Bu genelge üzerine yapılan miting ve gösterilere İstanbul Hükümeti'nden de tepkiler gelmekteydi. Harbiye Nazırı Şevket gönderdiği yazıda "Ermeni mültecilerin güvenliği ile ilgili olarak son günlerde oldukça kaygı verici haberler almış olduğunu, Ermeniler'in iyi korunması ve himayeleri için elden gelen bütün tedbirlerin alınması gerektiğini" tehditvari bir ifade ile M. Kemal Paşa'ya bildirdi²⁰. Ortada kaygı verici bir durum olmadığını, bu yaygaraların milletçe yapılmaya başlanan gösterilerden korkuya düşen Hristiyan azınlıkların, yabancıların dikkatini kendi üzerlerine çekmek için kasıtlı olarak yaydıkları uy-

¹⁵ A.g.e., s. 4.

¹⁶ A.g.e., s. 12.

¹⁷ Genel Kurmay Askeri Tarih Belgeleri Dergisi, C. XXX/79 Mayıs 1981 Belge No: 1745 ve Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, C. 3. Ankara 1983, s. 4.

¹⁸ Nutuk, s. 16.

¹⁹ A.g.e., s. 16.

²⁰ A.g.e., s. 17.

durma haberler olarak kabul edilmesi gerektiğini belgeleriyle birlikte açıklayan M. Kemal²¹, Harbiye Nezaretine gönderdiği cevabî telgrafında, “Sivas ve çevresinde eskiden beri bulunan Ermeniler’i ve sonradan gelen mültecileri yığınlığa düşürecek hiçbir olay geçmemiştir. Ne Sivas’ta ne de çevresinde kaygı verici herhangi bir durum yoktur. Herkes sükûnet içinde iş ve güçleriyle meşguldür. Bunu kesinlikle bilginize sunar ve sizi temin ederim. Bu bakımdan İngiliz notasındaki haberlerin nereden kaynaklandığı bendenizce bilinmek gerekir. İzmir ve Manisa’nın işgali ile ilgili acı haberler üzerine Müslüman halk tarafından yapılan ve Hristiyan azınlıklar hakkında hiçbir düşmanlık duygusu gütmeyen toplantılardan belki de bazılarının ürkmüş olması hatıra gelebilir. İtilaf Devletleri milletimizin haklarına ve bağımsızlığına saygılı kaldıkça, millet de vatanın saldırıya uğrayıp parçalanmayacağından emin oldukça, Hristiyan azınlıkların korkuya kapılmalarına hiçbir sebep yoktur. Bu konuda devlete karşı her türlü sorumluluğu yüklenir ve buna kesinlikle güven buyurulmasını istirham ederim. Ancak, milletin bağımsızlık ve varlığını yok eden ve millî varlığı tehlikeye düşüren işgal, cana kıyma ve zulüm gibi İzmir bölgesinde görülmekte olan olayların ve benzerlerinin tekrarlanmasına karşı, ne milletin heyecanını ve içindeki acıları ne de bundan doğacak millî gösterileri engelleyip durdurmak için kendimde ve hiç kimse de bir güç ve kudret göremeyeceğim gibi, bu yüzden çıkacak olayların karşısında da sorumluluk kabul edebilecek ne bir komutan ne bir sivil yönetici ve ne de bir hükümet tasavvur edebilirim”, denilmekte ve bütün komutanlara, vali, ve musasarrıflara bir genelge ile bildirilmektedir²². Ayrıca Ermeni muhtariyeti konusunda da Damat Ferit Paşa’nın Paristeki konuşmalarını eleştirmekte, bir Ermeni muhtariyetine karşı Doğu illeri halkının duyguları belirtilmektedir²³.

b) Erzurum Kongresinde Azınlıklar Meselesi:

M. Kemal Paşa vatanın bütünlüğünün ve milletin bağımsızlığının tehlikeye olduğunu bir genelge ile bildirdikten sonra millî teşkilâtı Anadolu’da yaygınlaştırmak için çeşitli faaliyetlerde bulundu.

Sivas’ta millî bir kongrenin toplanmasına karar veren M. Kemal, daha önce; özellikle Doğu’da bir Ermeni, Karadeniz’de ise bir Pontus devleti kurulması girişimlerini engellemek maksadıyla Erzurum’da toplanan kongreye katıldı. Bu kongrede bir açış konuşması yapan M. Kemal, millî bir devletin kurulması gerekliliğini tarihi bir perspektiften değerlendirirken millî harekâtın azınlık politikasını da belirtmiş oluyordu.

²¹ Nutuk, C. III., Belge: 22-23 ve 24.

²² Nutuk, s. 18.

²³ A.g.e., s. 19.

Bu açış konuşmasında M. Kemal; "Osmanlı uyruğunda olan Rum ve Ermeni azınlıklar gördükleri kışkırtma ve desteklerle millî namusumuzu yaralayacak taşkınlıklardan başlayarak sonunda, acı ve kanlı olaylara dönüşecek kadar küstahca saldırılara koyuldular. Fakat derin bir acıyla söylemeliyiz ki, küstahlıklar sekiz aydır gelişmiş ve yayılmıştır. Vatanımızın bölünüp parçalanması söz ve karar konusu olmuş, Doğu illerimizde bir "Ermenistan" Adana ve Kozan yöresinde "Kilikya" adlarına bir başka Ermenistan kurulması, Batı Anadolu'nun İzmir ve Aydın yöresinde Yunanistan; Karadeniz kıyılarımızda bir "Pontus Krallığı" ve geri kalan anayurt bölgelerinde de yabancıların işgal ve koruyuculuğu gibi tasarılarla artık 650 yıldır bağımsız olarak saltanatını sürdürmüş, tarihte hak severliği ve yiğitliğini bir zamanlar Hindistan kapılarına, bir yandan Afrika ortasına ve Macaristan'ın batısına kadar götürmüş olan bu milletin artık tutsaklığa ve köleliğe indirilmesi ve en sonunda bu devletin tarihinin sayfalarını kapatarak sonsuzluk çukuruna gömmek gibi insanlık ve uygarlıkla, hale milliyet ilkesiyle bağdaştırılamayan, istekler uygun görülmuş ve görülüyor ki, hemen uygulama dönemi de başlamıştır" demektedir²⁴. Devamla "Şurada acıklı bir gerçek olmak üzere belirtiyim ki, memleketimizde aşırı derecede yabancı parası ve yoğun birçok propagandalar vardır. Burada varılmak istenen gaye açıkça görülmektedir ki, milli hareketi engelleme ve millî emelleri kötürümleştirme Yunan ve Ermeni isteklerini ve vatanın önemli bazı yerlerini ele geçirme niyetlerini kolaylaştırmaktadır" demektedir²⁵.

Kongre aldığı kararlarda azınlıklar konusuna da önemli bir yer verdi. Buna göre "Millî sınırlar içinde bulunan vatan parçalarının bir bütün olduğu bölünemeyeceği, hristiyan azınlıklara siyasî hakimiyet ve sosyal dengemizi bozacak imtiyazlar verilemeyeceği, manda ve himayenin kabul olunamayacağı kararı alındı²⁶. Böylece millî bir devlete doğru ilk ciddi ve önemli adım atılmış oldu.

c) Sivas Kongresi Sıralarında Azınlıklar Meselesi:

Sivas Kongresinin gündemini, Erzurum Kongresinin tüzük ve bildiri metinleri ile M. Kemal Paşa'dan önce Sivas'a gelmiş olan 25 üyenin hazırladığı bir muhtıra oluşturmuştur.

Bu duruma göre Erzurum Kongresinde azınlıkları ilgilendiren kararlar ve azınlıklarla ilgili düşünceler aynen kabul edilmiştir. Sadece Erzurum Kong-

²⁴ Nutuk, C. III, s. 18, Belge, 38. Ayrıca ayrıntılı bilgi için bk.: Bekir Sıtkı BAYKAL, Erzurum Kongresi ile İlgili Belgeler, T.İ.T.E. Yay. Ankara, 1969.

²⁵ Nutuk, C. III. Sayfa: 20, aynı belge.

²⁶ Nutuk, C. I., s. 46.

resinde “her türlü işgal ve müdahaleyi Rumluk ve Ermenilik kurma gayesine bağlı sayacağımızdan, topyekûn savunma ve direnme ilkesi kabul edilmiştir” yerine; “Her türlü işgal ve müdahalenin özellikle Rumluk ve Ermenilik kurma gayesine yönelmiş faaliyetin reddi konularında topyekûn savunma ve direnme ilkesi kabul edilmiştir”, denildi²⁷.

Bu cümleden de anlaşılacağı gibi İtilâf Devletlerinin herhangi bir düşmanca tavrına karşı direnilecektir.

Sivas Kongresi'nin 8 Eylüldeki toplantısında Amerikan mandası ile ilgili bir muhtıra tartışıldı. M. Kemal, Nutuk'ta bu muhtıranın tartışılmasıyla ilgili olarak daha önce kendisine Amerikan mandası konusunda yapılan propagandalardan örnekler verdi. 5. inci Kafkas Tümeni Komutanı Vekili Arif'in Amasya'dan 25/26-7-1919 tarihli telgrafını aynen okudu.

Bu telgrafa göre Amerika temsilcisiyle yapılan görüşmede Wilson'a, Amerikan Senatosu'na ve Amerikan Kongresi'ne bazı şartlarla başvurulması teklif edilir. Bu şartlar arasında ise öğretim ve eğitimin yayılması ve geliştirilmesi ile din ve mezhep hürriyetinin sağlanması isteği de vardır²⁸.

M. Kemal Paşa bu iki öneriye kuşku ve dikkatli bir şekilde yaklaşarak karşı bir telgraf gönderdi. Buna göre; “öğretim ve eğitimin yayılmasından ve geliştirilmesinden maksat nedir? İlk anda hatırımıza gelen, memleketin her tarafında okullarının açılmasıdır. Çünkü daha şimdiden yalnız Sivas'ta yirmi beş kadar okul açmışlardır ki, yalnız bir tanesinde binbeşyüz kadar Ermeni öğrenci vardır²⁹. Bu durum karşısında Osmanlı ve İslâm eğitim ve öğretiminin yayılması ve geliştirilmesi ile bu teşebbüs nasıl bağdaştırılacaktır.

Din ve mezhep hürriyetinin sağlanması maddesi de önemlidir. Patrikhanelerin imtiyazları devam ederken bunun farklı yanı ve anlamı nedir.” diye sormaktadır³⁰. Aslında bu bir soruş değil bir teşhistir. M. Kemal bu konu ile ilgili yazışmaların sonucu olarak Halide Edip'in 10 Ağustos 1919 tarihli, yazısını da Nutuk'ta belirtir.

Halide Edip bu yazısında “aramızda hangi şartlarda olursa olsun Hristiyan azınlıkların kalacağını, bunun için de güçlü ve çağdaş bir idare kurulmasını ve patrikhaneye siyasi imtiyazlar verilmesini” ister. H. Edip böylece

²⁷ A.g.e., s. 61. Sivas Kongresi sıralarında azınlıklarla ilgili belgeler için bk. Bekir Sıtkı BAYKAL, Heyet-i Temsiliye Kararları Ankara, 1974.

²⁸ Nutuk, C.I., s. 62-63.

²⁹ Hidayet VAHAPOĞLU, Azınlık ve Yabancı Okulları, adlı kitapta Ermeni öğrenciler ve faaliyetleri hakkında belgelere dayalı ayrıntılı bilgiler vardır.

³⁰ Nutuk, C.I., s. 64.

azınlıkların kuvvetli devletler vasıtasıyla yaptıkları sürekli tehditlerin ortadan kalkacağı inancındadır³¹. Ayrıca Amerika'nın Hristiyanlar konusunda tarafsız kalacağını, Ermenistan konusunda da korkulacak birşey olmadığını söyler³².

13 Ağustos tarihinde 12 nci Kolordu Komutanı Selahattin'in gönderdiği bir yazıda İstanbul'daki çeşitli partilerin Amerikan heyetine verilmek üzere aldıkları karar belirtilir. Kararda; "azınlıkların yaşadıkları toprakların bütünlükleri istenmekle birlikte Ermenistan'ın Amerika tarafından manda yönetimine alınması kabul edilir." M. Kemal Paşa bu kararı "son derece üzüntü ve esefle karşılar". Özellikle Ermeniler'e toprak verilmesi düşüncesine şiddetle karşı çıkar³³. Çünkü Ona göre artık varlığından söz edilecek sayıda Ermeni yoktur³⁴.

22 Eylül tarihinde Sivas'a gelen General Harbord'a da Millî Mücadelenin maksat ve gayesi ile Müslüman olmayan azınlıklara karşı gösterilen duygular anlatıldı³⁵.

d) Sivas Kongresi'nden T.B.M.M.'nin Açılışına Kadar Azınlıklar Meselesi:

Sivas Kongresi'nde yeni devletin temelleri atılırken İstanbul Hükümeti'nin de millî mücadele taraftarlarına karşı bir takım olumsuz propagandaları olmaktadır.

Bu propagandaların temelinde ise Batılı devletleri yanlarına çekmek maksadıyla "millî mücadele taraftarlarının Rumlara, Hristiyanlara, yabancılara karşı olduklarını" belirtmekteydiler. Bu maksatla da Ali Kemâl ve Mehmet Ali Bey'lerin gayretleriyle Ermeni Patrikhanesinde toplantılar ve Hürriyet ve İtilâf Partisi'nin teşebbüsleri vardı. M. Kemal Nutuk'ta bu durum üzerine Harbiye Nazırı vasıtasıyla, İstanbul Hükümeti'nin dikkatini çektiğini belirtmektedir³⁶.

Millî teşkilâtın ve Heyet-i Temsiliye'nin İstanbul Hükümeti tarafından resmen tanınmış bir siyasi varlık olduğunun kanıtlanması maksadıyla Bahriye Nazırı Salih Paşa ile Amasya'da bir görüşme kararlaştırılmıştı. M. Kemal bu görüşmenin ikinci protokolünde Sivas Kongresi kararlarının madde madde

³¹ Nutuk, C.I., s. 66-67.

³² A.g.e., s. 67, Ayrıca ayrıntılı bilgi için bk: Mine EROL, Türkiye'de Amerikan Mandası Meselesi, Giresun, 1972.

³³ A.g.e., s. 69.

³⁴ A.g.e., s. 70.

³⁵ A.g.e., s. 118. Ayrıca bk. Seçil AKGÜN, General Harbord'un Anadolu Gezisi ve Raporu, İstanbul 1981.

³⁶ Nutuk, s. 166.

tartışıldığını anlatmaktadır. Sivas Kongresi'nin dördüncü maddesindeki, azınlıklara siyasi hakimiyet ve sosyal dengemizi bozacak nitelikte imtiyazlar verilmesinin kabul edilmeyeceği konusu üzerinde dikkatle durur. Bu kaydın, bağımsızlığımızı fiilen sağlamak için, elde edilmesi zaruri bir istek olarak düşünülmesini ve bundan yapılacak en küçük bir fedakârlığın bağımsızlığımızı derinden zedeleyeceğini, bundan dolayı azınlıklara fazla imtiyazlar verilmesinin hedef olduğunu belirtir³⁷.

Gizli sayıldığı için imza altına alınmayan dördüncü protokolde ise, Ermeni zulmü ile ilgili görülenlerin mahkemeye verilmesinin Meclis'e bırakılması kararı da alınır³⁸.

Amasya'da bu görüşmeler olurken aynı tarihte Ali Kemal ve Sait Molla gibi kişiler azınlıkları sürekli olarak Kuvayı Milliye aleyhine kışkırtıyorlardı. Rum ve Ermeni Patriği Zaven Efendi, Neologos gazetesinde yayınladığı bir mektupla, son milli mücadele hareketinden dolayı Ermenilerin göç etmekte olduklarını ilân etti³⁹. Harbiye Nazırı Cemal Paşa Amasya'da bulunan M. Kemâl Paşa'ya gönderdiği telgrafta Milli Mücadele hareketinin çeşitli uygulamalarının kötü niyetliler ve azınlıklar tarafından değişik yorumlandığını bildirdi⁴⁰.

M. Kemal Paşa 24 Ekim 1919 tarihinde gönderdiği karşı telgrafta "İngilizler ile İngiliz Muhipler Cemiyeti'nin, İtilâf ve Hürriyet ve Nigehbancuların, Hristiyan azınlıklarla işbirliği yaptıklarını, Anadolu'ya birçok bozguncular göndererek millî teşkilâtı sakatlamak istediklerini belirtti⁴¹.

Sait Molla'nın Hikmet adında bir kişiyi ayartarak onu, Hristiyanlara karşı bir isyan için kandırdığını bildirdi. Bu durumun Hristiyanlar aleyhinde bir tertip olduğunu söyledi⁴². Harbiye Nazırı Cemal Paşa bu gibi kişilerin hainliklerinin anlaşıldığını belirtti⁴³.

M. Kemal Paşa Amasya Protokolü gereği milletvekili seçimleri ve Meclis-i Mebusan'ın toplanması ile ilgili olarak İstanbul Hükümeti ve kendileri arasındaki tartışmalardan, görüş alışverişlerinden bahsederek bu konunun üzerinde titizlikle durmaktadır. Ayrıca milletvekillerini aydınlatmak için verilen bilgi ve direktiflerde Millî Mücadelenin ve M. Kemal Paşa'nın azınlıklar poli-

³⁷ A.g.e., s. 168. Ayrıca bk. Şerafettin ZEYREK, "Amasya Mülâkâtı" A.A.M.D. Cilt: V, Mart 1989, Sayı: 14, s. 467-477.

³⁸ Nutuk, C.I., s. 170.

³⁹ A.g.e., s. 178.

⁴⁰ A.g.e., s. 179.

⁴¹ A.g.e., s. 180, ayrıca bk. Tarık Zafer Tunaya, Türkiye'de Siyasal Partiler, c. II, İstanbul, 1986.

⁴² A.g.e., s. 181.

⁴³ A.g.e., s. 182.

tikasının ana ilkelerini görmek mümkündür. Bu direktiflerin 1. nci maddesinde: “İstanbul’un, İtilâf Devletleri’nin ve özellikle İngiliz kara kuvvetlerinin işgali altında ve deniz kuvvetlerince kuşatılmış olduğu, güvenlik kuvvetlerinin de yabancılar elinde ve karmakarışık durumda bulunduğu bilinmektedir. Bundan başka, Rumların kendi aralarından İstanbul milletvekili adıyla kırk kişi seçtikleri ve Atina’dan gelmiş Yunan lider ve komutanlarının yönetimi altında olmak üzere, gizli polis ve ihtilâlcî örgütler kurarak, devletimize zamanı gelince isyan edecekleri anlaşılmıştır. Maalesef, hükümetin İstanbul’da serbest olmadığını itiraf etmek mecburiyeti vardır. İşte bu sebeplerle, Milli Meclis’in toplanma yerini tartışmak gibi bir konu ortaya çıkmış bulunuyor. Milli Meclis İstanbul’da toplandığı takdirde, milletvekillerinin yapacakları vatan görevi dikkate alınır, tehlikeye uğramalarından ciddi korkulur. Gerçekten de İtilâf Devletleri’nin Ateşkes Anlaşması hükümlerini bozarak barış anlaşmasını beklemeye gerek duymadan, vatanımızın önemli bölgelerini işgal etmek ve Hristiyan azınlıklara haklarımızı çiğneme fırsatını vermek suretiyle yapılan haksız muamelelerini eleştirip reddedecek, toprak bütünlüğümüzü ve bağımsızlığımızın dokunulmazlığını yılmadan isteyecek ve savunacak olan Meclis-i Mebusan’ın dağıtılması ve üyelerinin tutuklanması veya sürgün edilmesi, uzak bir ihtimâl değildir. Tıpkı Kars’ta toplanan Millî İslâm Şûra’sına İngilizler’in yaptıkları gibi, seçimlere katılmamış olan Hristiyan azınlıkların, onlara uyan İngiliz Muhipleri ve Nigehban Cemiyetleri’nin, bu konuda düşmanların gayelerine hizmet ederek her türlü kötülüğü yapabilecekleri de akla gelebilir. Bu bakımdan, Millî Meclis’in İstanbul’da toplanması, Meclis’ten beklenen ciddî ve tarihî görevin yerine getirilmesini imkansız kılacağından ve Millî Meclis de devlet ve milletin bağımsızlığının temsilcisi olduğundan, ona vurulacak darbe ile bağımsızlığımızın da zedeleneceğini belirtmeye gerek yoktur.” denilmektedir⁴⁴.

Cemâl Paşa milletvekili seçimlerine azınlıkların katılmamasıyla ilgili görüşlerin M. Kemal Paşa tarafından açıklanmasını ister⁴⁵. Buna verilen cevapta; “Azınlıklar ile, bu vatan ve bu millet için azınlıklardan daha da zararlı olan bazı siyasî partilerin seçimlere katılmayışlarını, onların kasıtlı ortaya attıkları sebeplere dayandırmak elbette doğru olmaz. Hristiyan azınlıkların, daha millî teşkilatın adı bile yokken, seçimlere katılmayacaklarını ilân ettikleri bilinmemekte midir⁴⁶? dedikten sonra Özlük İşleri Müdürlüğü gibi önemli bir görevde bir Ermeninin bulunmasını da eleştirmiştir⁴⁷.

⁴⁴ Nutuk, C. I., s. 189.

⁴⁵ A.g.e., s. 193.

⁴⁶ A.g.e., s. 194.

⁴⁷ A.g.e., s. 197.

Meclis-i Mebusan'ın toplanmasıyla ilgili bu faaliyetler yürütülürken işgal altında bulunan İzmir'de halkın gördüğü zulüm ve öldürmelerden de bahsedilmekte; "Yunanlıların zulüm ve zorbalıklarının devam etmesi halinde, aynı şekilde karşı konulmasının zorunlu olacağı" belirtilmektedir⁴⁸.

Cemâl Paşa Barış Konferansı'nın arifesinde Hristiyanlara karşı daha dikkatli davranılması gerektiğini bildirdiği telgrafında şöyle demektedir: "Anadolu'da bir katliama uğrayacakları endişesiyle korku ve dehşet içinde olan Hristiyan halkın, bölük bölük işgal altında bulunan yerlere sığınmakta oldukları etkili ve dikkat çeken bir dille söyleniyor. Gerçi işgal altındaki yerlere ve özellikle Adana bölgesine gidenler, o bölgedeki Ermeni nüfusunu artırmak amacıyla gitmekte iseler de, Anadolu'da güvenlik ve huzurun bozulmuş olduğu ileri sürülerek, hükümet tarafından yapılan red ve yalanlamanın etkisini azaltıyor"⁴⁹.

M. Kemal Paşa bu telrafa 11-12-1919 tarihinde verdiği cevapta sert ve kesin konuşarak Anadolu'da güvenlik ve huzurun bozulmuş olduğunun doğru olmadığını belirterek, özlük işleri Müdürü'nün hâlâ Ermeni olmasını eleştirmektedir⁵⁰.

Sivas'ta bu yazışmalar olurken Barış Hazırlık Komitesi üyesi olan Çürüksulu Mahmut Paşa'nın Tasvir-i Efkâr gazetesine Ermenilerle ilgili yayınlanan demecini okuyan M. Kemâl, bu konuyla ilgili görüşlerini de şu şekilde anlatmaktadır: "Ermenilerin aşırı isteklerine hak vermemekle birlikte, sınırlarda bazı düzeltmelerin yapılmasına razı oluruz ifadesi dikkatimi çekti. Doğu Anadolu'da Ermenistan lehine toprak tavizlerinde bulunulacağına söz verme anlamı taşıyan bu cümlelerin Barış Komisyonu üyesi olan bir devlet adamı tarafından söylenmiş olması, gerçekten üzerinde düşünölmeye ve hayretle karşılanmaya değerdi". "Doğu Anadolu halkı haklı olarak pek kırgın ve üzgündür. Milletın Ermenistan'a vereceği bir karış toprağı yoktur"⁵¹.

M. Kemal Paşa'nın Sivas'ta bulunduğu sıralardaki görüşmeler ve yazışmalarından anlaşıldığı ve kendisinin de belirttiği gibi "iç ve dış düşmanların uygulamaya çalıştıkları plânın önemli bir noktası da, memleket içinde güvensizlik olduğunu ve Hristiyan azınlıklara saldırılarda bulunulduğunu, elle tutulur, gözle görülür delil ve olaylarla dünya kamuoyuna ispat etmek, bu olayların Kuva-yı Milliye tarafından yapıldığına inandırmaktı. Bu gizli ve iğrenç maksadın gerçekleşmesi için de bildiğiniz gibi, bir takım çeteler kura-

⁴⁸ Nutuk, C.I., s. 191.

⁴⁹ A.g.e., s. 208.

⁵⁰ A.g.e., s. 209.

⁵¹ Nutuk, C.I., s. 211, Belge: 196.

rak, bunları özellikle Hristiyan halk üzerine saldırtmak ve bu çetelerin işleyecekleri cinayetleri, millî teşkilâta yüklemek yolunu tutuyorlardı.” demektedir⁵².

e) Misak-ı Millî ve Azınlıklar

M. Kemal Paşa Sivas'tan sonra daha güvenli ve İstanbul'la irtibat sağlamanın daha kolay olduğu gerekçesiyle Ankara'ya geçer ve Millî Mücadele hareketini orada yürütmeye başlar. Burada Misak-ı Millî programının ilk müsveddeleri kaleme alındı. İstanbul Meclisi'nde bu ilkeler toplu bir şekilde yazıldı ve tespit olundu. Tespit edilen bu ilkeler Millî Mücadele hareketinin ve kurulacak olan yeni Türk devletinin temel esaslarını oluşturacaktır.

Misak-ı Millî'nin özellikle 5 nci maddesi yeni Türk devletinin azınlıklar politikasının temeli olmuştur. Bu madde şöyledir: “Yenen devletlerle düşmanları ve bazı ortakları arasında yapılan anlaşmalardaki esaslar çerçevesinde azınlıkların hukuku, civar ülkelerdeki müslüman ahalinin de aynı hukuktan yararlanmaları şartı ile tarafımızdan garanti edilecektir⁵³.”

İşte bu ilkeleri tespit eden Millî Mücadele taraftarı milletvekilleri Mebusan Meclisi'nde İstanbul Hükümeti'ni düşüreceklerdi. Ancak bu gerçekleşemedi. Üstelik güvenoyu alan Ali Rıza Paşa yaptığı konuşmada: “yabancıların imtiyazlarını genişleteceğiz. Azınlıkların haklarını korumak için nisbî temsil yönetimini uygulayacağız. Adalet, maliye, bayındırlık ve güvenlik işlerinde ve hatta sivil yönetimde yabancılara yeteri kadar kontrol yetkisi vereceğiz” demektedir⁵⁴. Ayrıca 19 Şubat 1920 tarihli İstanbul'dan gönderilen bir yazıda; “Ermeni katliamının durdurulması ve Yunanlılarla bütün İtilaf Devletleri'nin kuvvetlerine karşı olan tutumun değiştirilmesi” istenmekteydi⁵⁵.

M. Kemal Paşa, Nutuk'ta bu görüşe şiddetle karşı çıkar. “Ermeni katliamı konusundaki sözlerin gerçeğe uygun olmadığı, aksine güney bölgelerinde, yabancı kuvvetler tarafından silahlandırılan Ermeniler, gördükleri koruyuculuktan cür'et alarak buldukları yerlerdeki Müslümanlara saldırmakta idiler”⁵⁶. Öte yandan Yunan eşkiyalığı da artmakta idi⁵⁷.

M. Kemal Paşa aslı olmayan Ermeni katliamı hikayesinin İtilaf Devletleri'nin İstanbul'u işgal etmek isteklerine bir bahane olduğu görüşündedir⁵⁸.

⁵² A.g.e., s. 212, ve 215, 217-220.

⁵³ Kültür Bakanlığı, Atatürk'ün Millî Dış Politikası, Ankara, 1981, s. 133.

⁵⁴ Nutuk, C.I., s. 259.

⁵⁵ A.g.e., s. 260.

⁵⁶ A.g.e., s. 261-264.

⁵⁷ A.g.e., s. 277.

⁵⁸ A.g.e., s. 261.

Bu görüşün doğruluğu İstanbul'un 16 Mart tarihinde işgal edilmesiyle gerçeğe dönüştü. M. Kemal Paşa aynı tarihte ivedi olarak bütün vali ve mutasarrıflara yayınladığı telgrafta; "Bugünlerde yurdumuzdaki Hristiyan halka karşı göstereceğimiz insanca davranışın değeri pek büyük olduğu gibi, hiçbir yabancı kuvvetin açıktan veya dolaylı yoldan yardımını görmeyen Hristiyan halkın tam bir huzur ve sükûn içinde yaşamaya devam etmeleri, ırkımızın yaratılıştan bezenmiş olduğu medeni kabiliyetine kesin bir delil olacaktır"⁵⁹.

Görüldüğü gibi Hristiyan azınlıklara baskı yapmakla suçlandıkları milli mücadele hareketinin İstanbul'un işgali gibi çok önemli ve halkı galeyana getirebilecek bir olayda bile sükûnet ve ağırbaşlılık tavsiye etmesi dikkate şayandır.

İşgalci güçler ise yayınladıkları bildiride Osmanlı vilayetlerinde bulunan Hristiyanların hayatlarını tehlikeye sokmamak, İtilâf Devletleri ile müttefiklerin askeri kuvvetleri aleyhinde yapılmakta olan sürekli hücumlara son vermek için bu işgalin gerçekleştiğini belirttiler⁶⁰.

Böylece Osmanlı Devleti'nin yediyüz yıllık hayat ve hakimiyetine son verilmişti⁶¹. Öyle ise Ankara'da olağanüstü yetkiler taşıyan bir meclis kurulmalı⁶² bunun için de seçimler yapılmalıdır⁶³.

İşte bu gelişmeler sonucu yapılan seçimler ve oluşan Meclis, azınlıklar katılmadığı ve seçilmediği için millî nitelikli ilk meclis olmuştur.

f) T.B.M.M.'nin Azınlıklar Politikası:

Nutuk'ta T.B.M.M.'nin azınlıklarla ilgili görüşlerine Londra Konferansı'nın toplanması aşamasında rastlamaktayız.

T.B.M.M. Sevr Andlaşmasını reddetmişti. Bunun için de Bakanlar Kurulu Başkanı Fevzi Paşa bu andlaşmanın değiştirilerek millî çıkarlarımıza en elverişli sonuçlar elde edilmesi maksadıyla Londra Konferansı'ndan olumlu sonuçlar alınmasının B.M.M. delegelerine bağlı olduğunu Sadrazam Tevfik Paşa'ya bildirdi⁶⁴. Sadrazam Tevfik Paşa, Sevr Andlaşması'nın Rumların lehinde olduğunu kabul eder⁶⁵. Ayrıca Yunanlıların "Avrupa'da, Türkiye'deki

⁵⁹ A.g.e., s. 283.

⁶⁰ A.g.e., s. 284, ayrıntılı bilgi için bk. Paul C. HELMREICH, From Paris To Sevr, İtilâf Devletlerinin emperyalist politikalarını belgelerle anlatmaktadır. P. Helmreich, "Türkiye düşmanlarca çepeçevre sarılmıştı. Büyük güçler, doğal zenginliklerle dolu olan Türkiye'nin etrafında, kamp ateşinin çevresinde aç gözlerle sinsice bekleyen kurtlar gibi dolaşıyorlardı ve emperyalizm doymak bilmezdi" demektedir. s. 31.

⁶¹ Nutuk, C. I., s. 286.

⁶² A.g.e., s. 287.

⁶³ A.g.e., s. 288.

⁶⁴ Nutuk, C. II., s. 386.

⁶⁵ A.g.e., s. 388.

Hristiyanların toplu olarak öldürülmekte olduğu propagandasını yapmakta olduklarını söyleyerek, bu iddiaların doğru olmadığını M. Kemal Paşa tarafından süratle yalanlanması tavsiyesinde bulunur⁶⁶.

Londra Konferansı'na B.M.M. Hükümeti temsilcileri de resmen davet edilmiş bulunuyordu. Bunun üzerine delege heyetimize Sevr Andlaşması hükümlerinde yapılabilecek değişikliklerle ilgili olarak İtilâf Devletlerinin verdiği projede, kapitülasyonlar devam ederken, Ermenistan sınırının tespiti işi de Milletler Cemiyetine bırakılmaktaydı⁶⁷. Tabii ki bu proje B.M.M. Hükümeti tarafından kabul görmedi.

M. Kemal Nutuk'ta azınlıklarla ilgili olarak Pontus Rumlarına özel bir yer açar. Pontus meselesini tarihi seyir içinde anlatan Gazi, Rumların bağımsız bir Pontus hükümeti emeline düştüklerini kaydeder. Ayrıca yabancılar tarafından da nasıl teşvik ve destek gördüklerini, nasıl silâhlanarak yerli halkın üzerinde baskı oluşturduklarını bir bir anlatır. Teşkilât merkezlerinin de sık sık toplandıkları kiliseler olduğunu söyler. Asıl merkezin ise İstanbul'daki Rum Patrikhanesi olduğu görüşündedir⁶⁸.

Pontusçu çetelerin faaliyetlerine karşı tedbir olarak 15 nci Kolordunun faaliyetleri ve halkın silahlandırılarak milli teşkilâtın kurulduğunu söyler⁶⁹. Ayrıca aralarında Pontusçu Rumların faaliyetlerinin de bulunduğu iç karışıklıkların önlenmesi amacıyla Nurettin Paşa komutasında Merkez Ordusu'nun kurulduğunu açıkladı⁷⁰.

İçeride Rumların faaliyetlerine karşı bu tedbirler alınırken Yunanlıların taarruzlarına karşı da büyük mücadeleler verilmekteydi. Diğer taraftan İtilâf güçleri Yunan ileri harekâtını destekleyici faaliyet içinde idiler. Türk direncini kırmak amacıyla çeşitli ateşkes teklifleri öneriyorlardı. Bunlardan 26 Mart 1922 tarihli notada şu teklifler vardı: "Gerek Türkiye'de gerek Yunanistan'da azınlıkların haklarının korunmasına ve bu maksatla konulacak kuralların uygulanmasına Milletler Cemiyeti'nin de katılması. Doğuda bir Ermeni yurdunun kurulması ve bu işe de Milletler Cemiyetinin katılması"⁷¹ 23 Eylül tarihli notada da aynı isteklere rastlamak mümkündür⁷².

⁶⁶ A.g.e., s. 389.

⁶⁷ A.g.e., s. 392.

⁶⁸ A.g.e., s. 424-426.

⁶⁹ A.g.e., s. 426.

⁷⁰ A.g.e., s. 427, ayrıntılı bilgi için bk. Mustafa BALCIOĞLU, Belgelerle Millî Mücadelede Ayaklanma Hareketleri ve Merkez Ordusu, Ank. 1991.

⁷¹ Nutuk, C. II., s. 440.

⁷² A.g.e., s. 460.

Görüldüğü gibi İtilâf Devletleri azınlık ve Ermeni meselesine özel bir önem veriyordu. Bunun sebebi ise bu devletlerin çıkarlarının bu kişiler tarafından sağlanacak olacağı düşüncesiydi. Millî Mücadelenin gittikçe başarıya ulaşmaya başladığı bir aşamada bile itilâf güçlerinin bu istekler üzerinde ısrarla durması çok manidardır.

Nutuk'ta azınlıklarla ilgili olarak Lozan Barış Konferansı ile ilgili gelişmeler de önemli bir yer tutmaktadır. Konferansla ilgili görüşlerini açıklayan M. Kemal, Osmanlı devletinin son dönemde azınlıklarla ilgili tutumunu eleştirmekte ve şöyle demektedir: "Hristiyan halkın birçok hakları ve ayrıcalıkları vardır. Osmanlı Devleti, Osmanlı ülkesinde oturan yabancılara karşı yargı hakkını uygulayamazdı. Osmanlı vatandaşlarından aldığı vergiyi, yabancılardan alması engellenmiş bulunuyordu. Devletin varlığını kemiren ve kendi sınırları içinde yaşayan azınlıklarla ilgili tedbirler alması mümkün değildi"⁷³.

İşte bu gibi sebeplerden dolayı Konferansta isteğimiz Türk milletinin varlığı, istiklali ve hakimiyetinin tanınması idi⁷⁴.

Lozan Antlaşmasının imzalanmasını ve alınan kararları daha önceki Sevr Andlaşması ve ateşkes teklifleriyle karşılaştıran M. Kemal, azınlıklar konusyla da ilgili açıklayıcı bilgiler vermektedir⁷⁵.

SONUÇ:

Nutuk'a göre azınlıklar ve azınlık kavramına girebilecek gruplar hakkında yaptığımız bu incelemede bir hayli malzeme ve bilginin olduğu görülmektedir. Bu da şunu göstermektedir ki; M. Kemal azınlıklar konusuna özel bir yer ve önem vermektedir.

Atatürk'ün Türk milliyetçiliği vasfının en belirgin örnekleri Nutuk'ta görülmektedir. Ona göre öncelikle Türk milletinin bağımlılığı ve hakimiyeti sağlanmalı idi. Azınlıkların hakları da Türkiye dışında bulunan Türklerin tâbi olacağı muameleye bağlı idi. Atatürk'ün azınlık politikası, Dış Türkler politikasıyla paralel bir manzara göstermektedir.

Millî Mücadele döneminde Atatürk, azınlıklara oldukça ihtiyatla yaklaşmıştır. Bu konuda dikkatli ve hassas olmuştur. Onları potansiyel bir tehlike olarak görmüştür. Ancak buna rağmen azınlıklara karşı herhangi bir olumsuz kitlesel harekette bulunmaktan özenle kaçınmıştır. Yaptığımız incelemede Atatürk, azınlıkları Türkiye dışındaki Türklere karşı teminat olarak görmüştür.

⁷³ A.g.e., s. 475.

⁷⁴ A.g.e., s. 476.

⁷⁵ Nutuk, C. II., s. 507-517.